

Behagets gode Gave

Anmeldelse af Karin Bang, *Peter Nansens brevveksling med Edvard og Georg Brandes bd. I-III*. 1548 sider, Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 2025.

FLEMMING BEHRENDT

Peter Nansen (1861-1918) sendte i 1917 sin lille “børnebog”, *Eventyr om Små og Store* til Georg Brandes (1842-1927) der takkede ham med denne ros: “De har fået Behagets gode Gave, der især hos os er så sjælden”, og med ‘hos os’ mener Brandes nok tidens selvtilstrækkelige “kulturradikale” der sidst af alt ønskede at behage – eller mener den Frankrigs-glade Brandes sådan danskerne i al almindelighed?

Pontoppidan-kendere vil dog huske den u-behagelige side fra Nansen og Pontoppidans hastige **brev-duel** i 1897 om en af Pontoppidans “**Enetaler**”. Her er “giftig” snarere det rette ord – om dem begge. Skænderiet fortsatte i en ny brevveksling om en følgende “**Enetale**”, og Nansen kunne siden tro sig spejlet i *Lykke-Per*-figuren Dyhring.

Men Georg Brandes havde jo ret: Nansens “forside” var fuld af elskværdighed, ikke kun over for damerne. Når han ville, kunne han sno folk om sin lillefinger, og hans i dag glemte skønlitterære forfatterskab blev dyrket, ikke mindst i det tysktalende Europa – i en grad Henrik Pontoppidan åbenlyst misundte ham (se “**Enetale**” 14.3.1897).

Det indledende citat var dybt i håndskrifterne på Det Kongelige Bibliotek. For da *Det danske Sprog- og Litteraturselskab* i 1939-42 i syv bind udgav *Georg og Edv. Brandes Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmand*, (i det følgende *BBB-Brevveksling*) var Peter Nansens generation (Gjellerup, Pontoppidan, Amalie Skram m.fl.) slet ikke med; så Nansen selv optræder kun ved navns nævnelse et halvt hundrede gange i en snes forskellige brevvekslinger,¹ altid i biroller.

Det er først nu, der er blevet offentlighed om Nansens egen brevveksling med de to brødre Brandes: Georg og Edvard

(1847-1931)(GB og EB). Det sker i tre tykke bind på i alt 1.500 sider med lige ved tusind breve, og de er redigeret og kommenteret af Karin

Bang (f. 1950) som i 2011 udgav en tobinds biografi om Nansen på tusind sider: *Lykkens Kælebarn*, hvori hun selvfølgelig øste af brevene og også på side 822 bringer citatet!

1. Der findes en netudgave af **personregistret** til *Brdr. Brandes Brevveksling med nordiske forfattere og videnskabsmænd*

BBB-Brevveksling var i adskillige korrespondancer selektiv, dog ikke i overvældende grad (“på få nær”, “fyldigt udvalg”, “ud af flere”, “omtrent fuldstændigt”, eller bare “udvalg”); selv i Brandes-brødrene indbyrdes brevveksling var der tale om “i Udvalg”. Men ingen steder stod der noget om *hvad* udgiverne af diskretions- eller prioritets hensyn havde udelukket *af* og *i* brevene; ingen prikker (“[...]”) findes i teksterne. Men at det skete også inde i brevene kan forskningskolleger som Per Dahl bevidne, f.eks. at mange af de stærkt antijødiske formuleringer i Bjørnsons breve var skåret ud.

Slående i sammenhængen med Nansen/Brd.Brandes-brevene er denne formulering om brevene mellem GB og bakterieforskeren Salomonsen at de “p.Gr. af deres ofte rent private Karakter er meddelt i snævert Udvalg.” Et sådant hensyn vil unægtelig have slanket den aktuelle Nansen-udgave gevaldigt. Der er lukket helt op for den “private karakter”, og det er naturligvis ofte meget underholdende.

Men lige så naturligt det i gamle dage var at en brevudgave var selektiv med udeladelse af det mere ligegyldige eller alt for private stof, gælder det i dag om at være fuldstændig. Revl og krat. Så må læseren selv udvælge det relevante. Det gælder brevvekslingerne på www.henrikpontoppidan.dk, og det gælder Nansen-Brandes-brevene her. De kan selvfølgelig umuligt være lige interessante, nogle gange faktisk ret kedsommelige. Højdepunktet er Edvard Brandes’ tre år lange ophold i Norge (sept. 1894-jan.

1897), hvor ingen ukendte, mundtlige ordvekslinger står i vejen for at læseren véd lige så meget som brevmodtageren.

Ikke desto mindre savner i hvert fald Nansen det personlige samvær: “Kom dog snart herved. At vi paa et Par Timer kan få Alt det afhændet, som der kræves mange hundrede Brevsider til at antyde” (PN til EB 7.10.1895).

TUNG KOST

Men det er tung kost. Lad mig give et eksempel: Den 16. februar 1887 er der gået et halvt år siden de foregående (bevarede) breve mellem Peter Nansen og Edv. Brandes: Nu følger seks sammenhængende breve: et indledende og afsluttende brev fra Brandes og fire indimellem fra Nansen. Sammenhængen tyder ikke på at der var ubevarede breve imellem. Den lille brevklump slutter 23. februar (brev nr. 39-44).

Sammenhængen er de tos samarbejde på *Politiken*, hvor Nansen var med fra første færd. Deres positioner er lidt uklart formuleret, men gennemgående er det den 13 år ældre Edv.

Brandes, der har føringen over den 26-årige Nansen. Foruden at være medstifter og -ejer af *Politiken* er Brandes kultureddaktør og teateranmelder, og Nansen er hans nærmeste medarbejder, selv både redigerende og skrivende, og til daglig trækker *han* det store administrative læs. Allerede i et brev til J.P. Jacobsen fra julen 1884 skriver Edv. Brandes: “De unge er ikke særdeles værdifulde, skønt Nansen er min Alderdomsstav” (Brødrenes *Brevveksling*, bd. II, s. 384).

Uden egentlig universitetsuddannelse kom Nansen efter fire års journalistisk arbejde på andre aviser i oktober 1884 til det nystiftede *Politiken*. Han har året før indledt sit omfangsrige forfatterskab med novellesamlingen *Unge Mennesker*. I skiftende omfang fordeler Brandes og Nansen redaktionsarbejdet mellem sig. Og de bliver venner, rigtig tætte venner med dusbroderskab og gensidig fortrolighed og tillid. I et foregående brev har Brandes tituleret Nansen sin “Kære Ven og Værkfælle!”.

Brevet af 16.2.1887 (nr. 39) lyder:

Kære Nansen!

Jeg skal læse Manuskriptet ved første Lejlighed og hvad saa? Hvor skal jeg hen med min Dom, skal den afgives mundtlig til Dem?

Dernæst “Albertine” – nu *vil* jeg nok have den.

Ja, lang Artikel – hvordan skal det gøres. Jeg har intet Materiale. Deres Ven Direktør Rasmussen – hvem jeg iøvrigt synes De ikke burde portrættere – har vist mig noget, han kalder en Repertoirebog, en Fortegnelse over Stykker der

er spillede – men uden Sæson, Aarstal eller Forfatternavn. Det er da Pokkers ringe Nytte til. Personaleliste har han ikke. Altsaa jeg kan næppe lavet noget.

Hvad bliver det med “Dagbladet”? Jeg ser ingen Artikler deri.

Skal De til Souper? – Hvad bliver det for Selskab? Kommer hele Personalet med Damer? Deres endnu hengivne Edv. Brandes.

Karin Bangs note lyder:

“*Albertine*”: den norske maler, forfatter og journalist Christian Krohgs bog udkom 20.12.1886 og blev beslaglagt dagen efter. Krohg blev idømt en bøde. Edvard Brandes havde en notits i *Politiken* 23.12.1886, usign.: “Albertine” om, at bogen foreløbig ikke måtte sælges i Danmark. Den 8.1.1887 havde han igen en omtale i avisen, usign: “*Albertine*” om beslaglæggelsen af Krohgs bog.

Ja, lang Artikel: Edvard Brandes skulle skrive en artikel i anledning af Kasinos 40-års jubilæum.

Deres Ven Direktøren: August Rasmussen havde sammenlagt 20-årsjubilæum som teaterdirektør, og Peter Nansen ville skrive om ham.

Skal De til Souper: i anlednings af Kasinos jubilæum skulle der på jubilæumsaftenen være gilde efter forestillingen.

Ingen, heller ikke Karin Bang, véd hvad “Manuskriptet” i brevets første linje indeholder. Nansen, der samtidig aftjener værnepligt som sygepasser, svarer næste dags aften at EB endelig må skrive om teatret Kasinos jubilæum, og Nansen insisterer på sin egen artikel om dets direktør Rasmussen, “da han har vist mig megen Kærlighed i denne Tid og vistnok gærne vil have sine Fortjenester erindrede”. Artiklen [om Rasmussen] er skrevet i Hast – jeg har jo ikke megen Tid til at skrive.”

Denne korrespondance fylder i bind I fire sider; kommentarerne, jo strengt nødvendige, fylder i bind III tre sider. Ikke uforståeligt at kommentarerne samlet må optage 40 procent af de 1500 sider.

HØJ KVALITET

Karin Bang er en original noteskriver der ikke kun observerer, men også vurderer f.eks. i denne note Henrik Pontoppidans svenske forfatterven:

Axel Lundegård (...) der debuterede i 1885 med novellesamlingen *I gryningen* (dansk: *I dæmringen*), som tolkede smerten over ødelagte illusioner fra studentertiden. I det store og hele var han tilhænger af 1880'ernes ledende idéer og hævdede både i tale og på skrift en radikalisme, som dog med tiden fik blegere farve i det af ham 1896-97 udgivne litterære ugeblad *Vilden*." (III, s. 225).

Dermed hæver hun sig over rollen som kommentator og bliver Fortælleren med egen udtryksfrihed. Det er usædvanligt i genren, men tiltalende og underholdende.

Med tanke på Henrik Pontoppidans ambivalente forhold til kritikeren *Harald Nielsen* læser man Karin Bangs note om ham i forbindelse med Nansens brev til Edv. Brandes 20.10.1917:

Harald Nielsen (1879-1957) dansk forfatter, kritiker og antisemit, der var en skarpsindig kulturkonservativ kritiker i blade og tidsskrifter [...]. Hans lange række bøger med portrætter og kritiske, anti-brandesianske analyser forenede litterært og moralsk engagement med et krakilsk temperament. Hans protyiske holdninger under besættelsen kompromitterede hans personlige eftermæle, skønt man ikke fandt grundlag for et retsligt efterspil efter befrielsen.

Talrige af kommentarerne har denne høje kvalitet, og der er intet smålig hensyn taget til hvor meget de breder sig.

I visse perioder går Edv. Brandes og Peter Nansen sammen i teatret hvorfra Nansen så ved siden af Brandes' anmeldelse leverer en let spydig *Se og Hør*-kommentar om publikum. Men adskillige gange måtte Brandes af en eller anden grund overlade anmelderrollen til Nansen; 22. marts 1888 sker det med disse ord: "De gør det såmænd ligeså godt som jeg; ros bare ikke det Rak altfor meget." Forudindtagenhed skortede det aldrig på. Det drejede sig her om et svensk gæstespil med Goethes *Faust*. Og Nansen rakkede pænt ned.

Fra et Edv. Brandes brev af 27. maj 1888 går der fem måneder til ét brev af 19. oktober og så yderligere tre måneder til ét af 19. januar 1889, bortset fra en kort middagsindbydelse i slutningen af november. Ingen breve den anden vej. Hvad skal man stille op med det ud over glæden ved fuldstændigheden? De tre breve handler om 1) at få skrevet lidt pænt om et ændret optryk af en GB-bog, 2) en middagsinvitation og 3) om at Henrik Pontoppidan har udbedt sig at anmelde en komedie på Kasino-teatret og at Nansens ungdomsven Einar Christiansen har premiere på et skuespil.

SELVROS I EGNE RÆKKER

Nansen er gennemgående den ivrigste til at gemme brevene. I perioden fra april 1888 til december 1889 er der ingen breve bevaret fra Nansen, alene 17 breve fra Edv. Brandes. Af ingen af brevene fremgår det hvad Nansen måtte have svaret.

At Edv. Brandes allerede (i *Morgenbladet* 2.11.83) havde overrøst Nansens litterære debut, *Unge Mennesker* (1883), fremgår af hans omtale af bogen i et brev et par dage før til Alexander Kielland (29.10.1883 – en henvisning Karin Bang dog ikke har), hvor han nedrakker sæsonens øvrige nyheder. Og så tilføjer han: “Der er lidt ved Peter Nansen”; det skal forstås positivt, men svarer jo ikke godt til avis anmeldelsens overspillede slutning: “Den lille Bog får en Hædersplads i dette Aars Literatur som et nydeligt ungt Talents Debut ...”

Den slags selvros i egne rækker er et velkendt træk i det moderne gennembruds kamp for opmærksomheden – og bekæmpelse af de andres undertrykkelse. Men Edv. Brandes kunne gå videre fra det politiske til det private, når han f.eks. skriver til Nansen, og det er hele brevs tekst: “Vil du sørge for, at den Mand, der imorges anmelder Carreno-Concert roser kraftigt sangeren (norsk) Ludvig Bergh, en Ven af en Dame, jeg kender godt.” (brev 116, 7.3.1891) Det er jo simpelt magtmisbrug: den debuterende Berghs talent var endnu ganske ukendt.

I brevene mellem de to brdr. Brandes er Nansen kun nævnt én enkelt gang: “Selv min kloge Værkfælle Nansen er dum ...” (EB til GB 8.10.1895). Mundtligt var han måske lige så unævnt, to adskilte verdener.

Karin Bang ikke alene kender alt af Peter Nansen; hun har også slidt sig igennem Edv. Brandes-tekster hun næppe på forhånd kendte, f.eks. hans trykte, uopførte skuespil om *Muhammed* (1895), hvortil hun, over en hel side, skriver indgående handlingsnoter til stykket (bd.III, s. 231). Er det for meget? Måske, men stærkt underholdende, hvad man nok kan trænge til under den lange rejse gennem de to korrespondancers mudrede vande.

Hvor grundigt Karin Bang går til værks, kan man også se af hendes note til Nansens brug af ordet *klisset* (“klæbrig, fedtet, klistret”). Hun citerer, fra ODS’ artikel om ordet, Valdemar Vedels anmeldelse af Nansens *Julies Dagbog*: “Denne snilde Anglen efter Mandfolk og solid Position og samtidig en klisset, griset Tøseuartighed, overglaceret med Romantik – det er den Julie, man finder ‘sød.’” ODS, bd. X, sp. 613. Karin Bang har sikkert ret i at det er herfra Nansen ikke kan glemme ordet.

FØRLÆGGEREN

Undervejs til Nansens spring fra avis til forlag skriver han 12.11.95 til Edvard Brandes:

... til Hegel vil jeg ikke, så længe hans Forlag drives så kritikløst og sløvt. ... Bojesen (...) smidsker paa det kærligste og lover Guld og grønne Skove. Men jeg holder sgu ikke meget af hans Trompet.” (I, 399).

Da skiftet så alligevel sker, og Nansen med udgangen af 1895 skifter arbejde fra *Politikens* redaktion til Gyldendals Forlag, skriver Edvard Brandes til Nansen:

Jeg lykønsker dig – til at komme ud af den forbandede Journalistik, der demoraliserer og intet fører til uden Træthed – endvidere til at få en fast, rolig Stilling, hvori du kan dyrke dine bedste Interesser og øve en stor Indflydelse på åndelige Forhold hjemme. Du er jo ung endnu, du har mange gode Aar foran dig.” (17.11.95)

Nansen skriver i en nytårshilsen til Edvard Brandes oppe i Norge:

Tak for det gode Venskab, hvormed Du i sin Tid optog mig ved “Pol.” og som Du bevarede mig til min sidste Dag ved Bladet. (Bd. I, s. 428)

Det er dette venskab der udfolder sig i den bevarede del af deres brevveksling fra marts 1884 til december 1917,² syv måneder før den nedbrudte Nansens død som 57-årig. Der er bevaret 186 breve fra Nansen og 400 breve fra Edv. Brandes, der måske nok har været mindre forhippet end Nansen på at bevare brevene. Fra Nansen til Georg Brandes er der bevaret 191 breve, fra GB til PN 204.

IVRIGE BREVGEMMERE

Peter Nansen er en stor overtaler. Til Georg Brandes skrev han 26.12.89 om et bidrag til sit tidsskrift *Af Dagens Krønike*:

for mig er intet så verdenshistorisk interessant som Krøniken [dvs tidsskriftet *Af Dagens Krønike*, som Nansen udgav 1989-90]. Derfor vil De undskylde – og jeg håber måske også røres over – de fortsatte Plagerier fra Deres Ærb. hengivne ...

Det virkede, måske også fordi Nansen, af egen lomme, betalte Brandes et forholdsvis højt honorar.

Rigtig med Georg Brandes at gøre fik Nansen først som forlægger. Her udfoldede han den “Behagets gode Gave” Brandes roste ham for. Han gik villigt ind i lange drøftelser med Brandes om honorar og leveringstider, og gav sig alt det han kunne under hensyn til forretningens trivsel. Da Sophus Schandorph (f. 1836) døde i 1901, bad Nansen Brandes om at udvælge de fortællinger der efter hans mening burde indgå i en “Folkeudgave”.

“Den bliver formodentlig”, skriver Nansen, “det meste af, hvad der overhovedet bevares af hans Literatur”, hvori han jo fik ganske ret. Brandes udformede en liste men, skrev han tilbage:

2. Fra nov. 1906 og indtil nov. 1914 er der ingen breve bevaret mellem Edv.B. og Nansen.

til min Forbavselse kunde jeg næsten intet tydeligt huske. Desuden er Forskjellene mellem det Bedre og det mindre Gode tidt ikke saa store, at Valget er let.

Brandes' liste omfatter 22 "Fortællinger", hvoraf de 15 endte i udvalget. Dertil kom seks ud af de af Nansen 11 forslåede fortællinger. Udgaven er uden forord eller efterskrift; blot de nøgne tekster. Man må sige Georg Brandes var en pligtopfyldende mand; han efterlod ikke sine tropper på slagmarken, men var med til at lægge dem i jorden og rejse gravsten.

Mens Nansen og Edvard Brandes hurtigt blev dus og udelukkende brugte "Kære Ven" i brevene, kom det først efterhånden til at Georg Brandes og Nansen lagde bort titlerne, men dus blev de ikke, skønt temperaturen steg: "Kære GB" og "Kære(st) Nansen".

Der er i Georg Brandes-korrespondancen store "huller", f.eks. fra juni 1904 til februar 1905 men vist ingen manglende breve; begge var lige ivrige brevgemmere. I februar 1905 findes for en gangs skyld fem tæt sammenhængende breve, tre fra Nansen og to fra Georg Brandes. De drejer sig om et faktisk fald af honoraret for bindene i *Samlede Skrifter* der udkom i årene 1899-1910, og hvori Brandes gerne vil samle revl og krat (inklusive avisklummer og boganmeldelser), mens Nansen her slæber på foden. Der endte dog med at være udgivet i alt 18+seks supplementsbind, hvert på mellem 523-725 sider. I et brev til Nansen af 8. februar 1905 kommer Georg Brandes med dette suk:

Jeg henførte [den lavere sidepris] til Deres Indtryk af, at Almenhedens Velvilje imod mig var stærkt sunket, hvad naturligt er, da der vel næppe siden jeg begyndte, har fundet ivrigere Agitation Sted imod mig end nu, og mente blot, De noget overdrev min Upopularitet." (II, s. 114).

Nansen bemærkede afslutningsvis om alle de *Politiken*-artikler Brandes gerne ville have med, at det "kun er et udvalg, der vil egne sig til at optrykkes i Bogform". Så tav Brandes!

Nansen kan over for GB være mere åben end over for EB:

Jeg er et meget uvidende Menneske. Fra min spædeste Ungdom fik jeg saameget dagligt Erhvervs-Arbejde, at jeg kun lejlighedsvis fik Tid til at flikke paa Hullerne i min Viden. Til nogen indgående og inderlig Fordybelse i Menneskeandens Udvikling naaede jeg aldrig.

Under alle Livets Forhold har jeg kunnet klare mig med Instinkt og de Smuler af Viden, jeg har kunnet samle fra Vejkanten. (18. juni 1915, II, s.194).

Det er Nansen, der giver GB idéen om at skrive om Voltaire som Brandes tidligere kun havde skrevet to artikler om (SS bd. 18). De to veksler også oplysninger om sygdomme:

De maa nogle Uger ophøre med den systematiske Ødelæggelse ved Cigaretter. (GB 20.11.15)

Jeg har ved venstre Ankel en velskabt Blodprop af et Par Tommers Længde, som helst skulle blive der og opløses der. Den Gud, der gjorde Propper for at Flaskerne ikke skulde stå aabne, har desværre gjort mit Legem til Proppefabrik.” (GB 7.12.15)

Målt med Georg Brandes’ alen er Nansen en slapsvans: “Jeg bliver, efterhånden som jeg svækkes, mere sentimental. Egentlig har jeg altid været det. Men før skammede jeg mig over at tilstå det.” (til GB 1.1.1916). Hvortil Brandes bl.a. svarer at han ikke er “ked af andet end Sygdommen, aldrig ked af Livet”. (GB 3.1.1916)
2. påskedag s.å. skriver Nansen:

Disse sidste Aar har ikke altid – træt som jeg var – været lette for mig. De illumineredes af Dem, af den fine Godhed og Forståelse, De har vist mig.” (s. 244)

I den samme måned blev den stadig mere svækkede Nansen til sin forbitrelse løst (fyret) fra Gyldendal med virkning fra 1. maj. Men Brandes fulgte ham smukt til dørs og tog nænsomt hånd om ham i de korte år han endnu levede. Georg Brandes var trofast i venskab.

EN NOTE

Nogle gange fylder Karin Bangs noter lige så meget som selve brevet. Brev nr. 283 fra Nansen til GB er en tre linjer lang indbydelse fra Nansen til GB om at komme til middag med en østrigsk danserinde. Den fyldige note slutter med oplysningen: “I 1926 omkom hun i en tragisk ulykke på sit badeværelse.”

Som helhed er og bliver brevudgaven overkommenteret. Og den giver snesevis af ordforklaringer som selv den lavest uddannede af de mulige læsere udmærket kender. Selv bruger Karin Bang (III, 483) i en note ordet *eklektiker* uden nogetsteds at give en forklaring på *det*; et klart tegn på at der er noget galt.